

Ще один вірш:

«Над труною Важа Пшавели»
 Це раз було, – цього не буде двічі.
 Була тбіліська ніч. І був лиш череп твій.
 Жахаючись, в твої вдивлявся вічі –
 Земля лежала в них, і тьма, і супокій.

...

Дивись, крізь неї я бачив хмарні далі,
 Просторі, схрещені, як тропи чи мечі,
 Дуби рипучі над твоїм Чаргалі
 І, мов прудкий узор на древньому кинджалі,
 Вкарбовані в графіт ключі. 1936 р. [1, с. 64]

«Література є концептуальною рефлексією на реально поточні процеси; контекст, на ґрунті якого сформується художній текст, завжди знаходить відображення у цих самих змістових чи образотворчих підслюях» [12, с. 49]. Коли спостерігаємо та дивимось на дату цих віршів, легко зрозуміти, чому йдеться про контекст, хоча справжнє мистецтво сформується у будь-якому контексті, прикладом чого є вказані вірші.

Ще одним, не менш важливим фактом сприйняття Грузії може бути приклад обговорення культурного іміджу Грузії в українській літературі. Це вірш відомого громадського діяча та поета В'ячеслава Ляшченка з назвою «Сакартвело». Як зазначають дослідники, текст присвячений відомій події – повстанню у 1949 року в Грузії, що було наймасштабнішою антирадянською озброєною акцією в Грузії, що мала місце після 30 років від дня заснування Радянського правління у Грузії. Вірш точно виразив тодішнє незадоволення, що накопичилося у суспільстві проти окупаційного режиму. Після двох тижнів боротьби повстання було потоплено у крові частинами червоної армії. Після цих подій почалися масові репресії проти грузинської інтелігенції. Повністю були знищені багато членів тодішньої суспільної еліти. Саме цим процесам має бути присвячений вказаний вірш:

Як буде вільний рідний край
 Тоді їм спокій вічний дай!
 Хай у блакитному просторі
 Тоді горять вони, як зорі!
 Скажіть могилам їх, вітри,
 Що поки прийде ця година,
 Свій сум і біль, як до сестри,
 Шле Sakartvelo Україна... [6, с. 191–192].

Трагедію України 1920–30-х років для нас зберегла антирадянська еміграційна періодика, можливість роботи над якими було надано дослідникам тільки в останній період. Під час роботи над цими раритетними виданнями та іншими джерелами знайшлося багато фактичних матеріалів, що добре показують еміграційну модель грузинсько-українських відносин. Така важлива періодика, як «Незалежна Грузія»,

«Батьківщина»* та інші на своїх шпальтах друкували важливі статті про українські проблеми й грузинсько-українські культурні заходи.

Відомий грузинський громадський діяч Євгеній Гегечкорі, на головній сторінці «Незалежної Грузії» № 27 публікує лист з назвою: «Україна – головна», в якому він гостро критикує погляди меншовика А. Потресова щодо України. Наведемо уривок з листа: «Відокремлення України від Росії це злий ніж у серці Росії» [10, с. 1], Південь Росії не може існувати без півночі (на думку Потресова). Євгеній Гегечкорі ці погляди зовсім не сприймає. Він висловлює думку, що ми не можемо уявляти справу так трагічно, чому не може Росія існувати без України, хто це підтвердив? коли? Звичайно, у грузинського читача не було можливості прочитати цього листа ані у свій час, ані пізніше, відтак, ця модель грузинсько-українських відносин ще не вивчена, а тому збираємося попрацювати у цьому напрямку. У цьому ж листі Гегечкорі пише про питання української мови та літератури, що відображає справжню об'єктивну картину. «Більшовики були змушені признати українську мову й зараз ця мова панує на Україні, настільки панує, що росіяни скаржаться на стиснення їхньої мови. Український університет, Академія наук зміцнює цей фундамент. Факт, що відбувається чудовий процес формування нацією нашого українського народу... Російський Потресов рано чи пізно зрозуміє, що "пройшов час єдиної російської культури" й починається період відокремленої української культури, яка стане поряд, як рівний з рівнем» [10, с. 2].

1. *Бажан М.* Джерело / Микола Бажан. – ТДУ, Клуб «Україна», Видавництво Тбіліського Університету, 2004. 2. Вітчизна (Самшобло), Париж. – 1932. – № 12. 3. *Гамсахурдіа К.* Вибрані твори: В 10 т. / К. Гамсахурдіа. – Тб., 1983. – Т. 7. 4. *Гамсахурдіа К.* «Феміда України» / К. Гамсахурдіа. – Тб., Видавництво «Федерация», 1933. 5. *Гапріндашвілі Н.* Теоретичні основи порівняльного літературознавства / Н. Гапріндашвілі. – Тб., 2013. 6. *Грицик Л.* Українська компаративістика: концептуальні проєкції. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 299 с. 7. *Даушвілі Р.* Грузинська еміграція в 1921–1939 роках. – Тбілісі: Раєо, 2007. 8. *Картвелішвілі М.* Костянтин Гамсахурдіа-«Феміда України» // ТГУ, Інститут русистики, славяноведення і міжкультурної комунікації, Центр славістики, Труды II. – Тбілісі, 2005. 9. *Касперський Е.* Літературознавча компаративістика і діалог // Захід – Схід: основні тенденції розвитку сучасного порівняльного літературознавства: [антологія] / Науковий проєкт, загальна редакція Л. Грицик. – Донецьк: ЛАНДОН – XXI, 2012. – С. 66–93. 10. Незалежна Грузія (Дамоукидебели Сакартвело), Париж. – 1928. – № 27. 11. *Робакидзе Гр.* Записки. Кн. 3. Публіцистика. – Тб., 2012. 12. *Ratiana I.* The Models of Literary Discourse within Soviet Totalitarianism // Sjani 11. Annual Scientific Journal of Literary Theory and Comparative Literature. – Тб., Institute of Literature Press, 2010. – P. 49–57.

* Приватна колекція Г. Шарадзе. Музей грузинської еміграції Тбіліського державного університету імені Ів. Джавахішвілі.

УДК 94(477):378+001.32(430)

Тетяна Шевченко

Німецька україністика сьогодні: специфіка інституційного розвитку

У статті наведено результати моніторингу наукових інституцій, які займаються українськими студіями в Німеччині. Розглянуто підрозділи університетів, самостійні дослідні інституції, фахові об'єднання, наукові Інтернет-портали, які зосереджені на українознавчій тематиці. У статті подано короткий огляд тематики дослідних проєктів та кваліфікаційних робіт з україністики. Визначено головні напрямки розвитку україністики в Німеччині на поточний момент.

Ключові слова: Німеччина, україністика, німецькі університети.

The article presents the results of monitoring of the academic institutions providing Ukrainian Studies in Germany. It deals with the departments of the universities, independent research institutions, expert associations as well academic Internet-sites focused on Ukrainian Studies. A brief overview of the subject areas of research projects as well as of the qualifying works in Ukrainian Studies is done. The article identifies the main directions in the Ukrainian Studies' development in Germany this day.

Keywords: Germany, Ukrainian Studies, German Universities.

Зі здобуттям Україною незалежності у німецькому академічному співтоваристві зростає інтерес до українських студій – знання про Україну та українців – у найрізноманітніших галузях наук. І якщо до Другої Світової війни та під час неї основним центром україністики в Німеччині був Берлін, то після війни ним став Мюнхен. Саме сюди у 1945 р. було перенесено з Праги Український Вільний Університет (УВУ), заснований українськими вченими-емігрантами 1921 р. у Відні. Окрім УВУ, центром україністики в Мюнхені було славістичне відділення Мюнхенського університету Людвіга Максиміліана.

З розпадом СРСР та соціалістичного табору в Європі зростання зацікавлення україністикою в Німеччині виявилось у створенні об'єднань вчених-україністів та україністичних інтернет-порталів, українська тематика ввійшла до кола зацікавлень дослідних центрів, підрозділів університетів, які займаються вивченням регіону Центрально-Східної Європи, до магістерських, докторських, габілітаційних робіт.

Німецькі наукові інституції та фахові об'єднання, які займаються проблемами українознавчого спрямування, можна поділити дві групи, перша з яких охоплює: 1. підрозділи університетів: кафедри, відділення, професури, семінари, інститути, центри, які провадять як викладацьку, так і дослідну діяльність (вони складають переважну більшість інституцій – 59 із 69); 2. об'єднання та мережі фахівців (6 об'єднань); 3. самостійні дослідні установи, незалежні від університетів (4 установи). Друга група – це інституції, які безпосередньо не спеціалізуються на україністиці, але здійснюють одиничні дослідні проекти, пов'язані з Україною, чи при них готуються до захисту магістерські, докторські і/чи габілітаційні роботи у цій галузі. За нашими підрахунками, кількість цих інституцій складає 25.

До цих двох груп інституцій можемо додати третю – Інтернет-ресурси наукового характеру, які містять джерельну та бібліографічну базу з українських студій. За нашими підрахунками, таких інституцій 6.

Діяльність сучасних українознавчих академічних інституцій у Німеччині висвітлена досить скупо. Так, розділ «Українознавчі науково-освітні центри за кордоном» авторства Ірини Краснодемської у посібнику з історії українознавства охоплює період ХХ ст. та стосується лише інституцій, заснованих представниками української еміграції [44]. Короткий огляд діяльності кількох інституцій в історичні ретроспективи подає Уна Пацке у статті «Україністичні студії в німецькомовному світі та роль Українського Вільного Університету» [46]. Там розглянуто історію українознавчих академічних інституцій в німецькомовному світі, сучасну діяльність дванадцяти таких інституцій, не рахуючи УВУ, та академічних інституцій, які не спеціалізуються на українознавстві, але реалізують окремі українознавчі проекти. Також огляд У. Пацке охоплює україно-німецькі науково-дослідні та інші об'єднання, які на різних рівнях прагнуть зміцнити співробітництво між Німеччиною та Україною.

Переліки діючих на поточний момент українознавчих інституцій в Німеччині подають електронні ресурси: німецька мережа з питань інформації та координації українознавчих досліджень «ForumNET.Ukraine», Інтернет-портал Німецької асоціації українців (Берлін) та україномовна Вікіпедія. Найповнішим є перелік «ForumNET.Ukraine» [9], який

містить 22 вибрані українознавчі інституції, які поділені на власне українознавчі (14 установ) та ті, чий дослідження та публікації частково пов'язані з українознавчою тематикою [36]. Німецька асоціація українців [5] подає назви 8 таких інституцій [32]. Перелік україномовної Вікіпедії представляє 17 інституцій [47], однак він є застарілим.

Ми встановили максимально повний перелік академічних українознавчих інституцій у Німеччині, окреслили їхню географію та охарактеризували головні напрямки діяльності, тематику кваліфікаційних робіт, виконаних в університетах.

За нашими підрахунками на підставі інформації, розміщеної на Інтернет-сторінках німецьких наукових інституцій, українознавчі студії входять до кола зацікавлень різних підрозділів 24 університетів; 6 дослідницьких асоціацій/товариств: 4 самостійних дослідних установ, незалежних від університетів (разом – 34 інституції). Якщо ж кожен університетський підрозділ, залучений до українських студій, рахувати як окрему інституцію, то загальна кількість інституцій, які спеціалізуються в Німеччині на українських студіях, сягне 69. На перший погляд, кількість університетів, зацікавлених в україністиці, – а саме вони є головними українознавчими осередками, є значною (24 університети). Проте з огляду на загальну кількість німецьких університетів – 106 (загальна ж кількість вищих навчальних закладів у Німеччині сягає 423 на 2013/14 р.) [49] – відсоток університетських українознавчих осередків є значний лише відносно – він сягає 25 %.

Ще 25 інституцій, зокрема підрозділи університетів, не включають українські студії до своїх наукових інтересів, але провадять одиничні дослідні проекти, пов'язані з українознавством, чи при них готуються до захисту докторські і/чи габілітаційні роботи у цій галузі. Це підрозділи 18 університетів (разом 21 підрозділ), 1 мережа дослідників і 3 самостійні дослідні інститути.

При цьому назва «український» вживається лише у назві чотирьох інституцій: 1. Український вільний університет (Мюнхен) [48]; 2. Німецька асоціація українців (Берлін); 3. Центр компетенцій українських студій (Провідні українські студії) кафедри слов'янських мов і літератур та кафедри Нової і Новітньої історії Східної Європи та її культури університету в м. Пассау [22]; 4. Робочий форум «Україна» при Інституті слов'янської філології Мюнхенського університету [2].

Ще дві інституції зараховують україністику до сфери своєї спеціалізації (нім. Schwerpunkt). Зокрема: 1. Кафедра західно- та східнослов'янської філології (з акцентом на польській та українській) Інституту славістики філософського факультету Грайфсвальдського університету (спеціалізація: Польща та Україна) [23]; 2. Слов'яно-балтійський семінар Вестфальського університету Вільгельма в Мюнстері (спеціалізація: Польща, країни Балтії та Україна) [31], який спеціалізується на вивченні історії культури.

Із шести Інтернет-ресурсів назву «український» містить лише один – «ForumNET.Ukraine. Netzwerk für Information, Koordination und Ukrainestudien» [9]. Спільно з Інститутом слов'янської філології Мюнхенського університету «ForumNET.Ukraine» є організатором українознавчих міжнародних науково-практичних Інтернет-конференцій «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ» [28]. Проблематику Центральної та Східної Європи чи славістики охоплюють Інтернет-портали «Osteuropa-Netzwerk» [29] (створений

з ініціативи **ГЕЗІС-Інституту соціальних наук Лейбніца** [13; 12]), портал-путівник Мюнстерського університету «Lotse» [25] (розділ «Славістика» [24]), «**virtuelle Fachbibliothek Osteuropa**» [30], «**ZACAT**» і «**SOWIPORT**» ГЕЗІС-Інституту соціальних наук Лейбніца [1; 40; 34].

Серед українознавчих інституцій першої групи УВУ є чи не єдиним університетом поза межами України з українською мовою викладання, з правом надання вчених ступенів магістра та доктора наук. На сьогодні тут діють факультети: україністики, державних та економічних наук, філософський, Інститут соціальної ринкової економіки в Україні [43]. Планується відновлення діяльності Педагогічного інституту [45]. Своєю головною місією УВУ бачить перетворення університету на провідний науково-дослідний центр українознавчих студій в ЄС [42]. Особливу цінність для україністики мають бібліотечні та архівні зібрання УВУ [41].

Окрім УВУ, в Україні найбільш відома діяльність кафедри західно- та східнослов'янської філології Грайфсвальдського університету. Від 1997 р. тут проводиться «Greifswalder Ukrainicum» – Грайфсвальдський Українікум – двотижнева літня міжнародна школа української мови, літератури, історії та культури для студентів, науковців і промислових працівників. Від 2005 р. літня школа організовується кафедрою спільно з науковою колегією Альфріда Круппа у Грайфсвальді – незалежно науковою інституцією Фондації «Колегія Альфріда Круппа у Грайфсвальді» [35]. Наукова програма розрахована на студентів, осіб з вищою освітою та молодих вчених [17].

Центр компетенцій українських студій (Провідні українські студії) університету Пассау запрошує для гостей лекції вчених-україністів, здійснює науково-дослідні проекти, організовує семінари та навчальні заходи на українознавчу тематику, запрошує на стажування та реалізацію власних науково-дослідних проектів вчених з України, співпрацює з українськими університетами-партнерами [22].

Перше ж місце серед німецьких університетів за кількістю підрозділів, які займаються українським студіями, посідають Мюнхенський університет Людвіга Максиміліана [26] та Європейський університет Віадрина у Франкфурті-на-Одері [8]. Так, у Мюнхенському університеті українські студії входять до кола інтересів Інституту слов'янської філології; відділення історії Східної Європи та Південної Європи; Центру східноєвропейських студій факультету історії та мистецтв; Міжнародної дослідницької групи «Релігійні культури в Європі у XIX та XX століттях»; Інституту політичних наук Ганса і Софі Шольє факультету соціальних наук тощо.

В Європейському університеті Віадрина у Франкфурті-на-Одері такими підрозділами є кафедри: європейських студій факультету культурології; порівняльної політичної соціології; ділового адміністрування, зокрема, оподаткування та аудиту бізнесу; фінансів та теорії ринку капіталу факультету економічних наук; східноєвропейських літератур; кафедра історії Східної Європи тощо.

На другому місці за кількістю підрозділів – **Гіссенський університет** Юстуса Лібіґа [21] із сімома підрозділами, серед яких: відділ східноєвропейської історії; професура досліджень європейського права та перетворень; Інститут політичних наук; Гіссенський післядипломний центр **культурознавства**; Інститут аграрної політики та ринкових досліджень; відділ фізичної географії тощо.

У Вестфальському університеті Вільгельма у Мюнстері [39] україністика знаходиться у колі зацікавлень Слов'яно-балтійського семінару; Відділення східноєвропейської історії; Екуменічного інституту та інших.

У Берліні знаходиться 6 інституцій, пов'язаних із українськими студіями: дві – Інститут Східної Європи та **Центр регіональних досліджень при Вільному університеті Берліна** [10]; Інститут славістики **університету Гумбольдтів** [15]; Німецьке товариство (рада) з зовнішньої політики [6]; Німецьке товариство східноєвропейських досліджень [7]; дослідна група «Росія/СНД» Фондації науки і політики Німецького інституту міжнародної політики і безпеки [33].

У **Пассавському** [37] університеті три підрозділи спеціалізуються на українських студіях. У Реґенсбурзі це Східно-західний центр «Европеум»; Інститут славістики; **кафедра порівняльної політології (зі спеціалізацією на Центрально-Східній Європі) Реґенсбурзького університету** [38]. Плюс – дві самостійні дослідні установи: Мюнхенський інститут східного права [19] та Інститут досліджень Східної та Південно-Східної Європи [18].

Також на українських студіях спеціалізуються по два підрозділи університетів у Лейпцигу, Маннгеймі, Кельні, Гамбурзі, Тюбінґені, Вюрцбурзі, Нюрнберзі (університет міст Нюрнберг-Ерланґен), Бремені. По одному університетському підрозділу в університетах Геттінгена, Ольденбурґа, Галле, Бохума, Бамберґа, Аугсбурґа.

«Українські студії» в Німеччині охоплюють літературу, культуру, історію, фольклор, етнографію, географічні науки, економічні, політичні, соціологічні, філософські, географічні, юридичні, педагогічні, сільськогосподарські, культурологію, мистецтвознавство, соціальні комунікації, релігієзнавство, зокрема, історію релігій, екологію. При цьому в багатьох проєктах ситуація в Україні розглядається або у порівняльній перспективі із ситуацією в інших країнах колишнього СРСР, або країн Центрально-Східної Європи, або країн ЄС.

Із 68 українознавчих інституцій першої групи виключно мовознавче чи літературознавче спрямування мають 14 (20,6 %). Це інститути, відділи, кафедри, семінари. Із 25 інституцій другої групи виключно мовознавче чи літературознавче спрямування мають 3 (12 %).

Переважна більшість інституцій, пов'язаних із українським студіями, спеціалізується в галузі історії, в основному ХХ ст. та історії культури, частково історії національних меншин в Україні – німців та євреїв. Зокрема, на тематиці досліджень з історії України спеціалізуються Гуманітарний центр досліджень історії та культури Центрально-Східної Європи при Лейпцизькому університеті [11] та Інститут Гердера з історичних досліджень Східної та Центральної Європи в Марбурзі [14]. Тематика їхніх студій охоплює проблеми мовної ситуації в Україні, формування ідентичностей, між-етнічні стосунки. Регіоналістика, історія етнічних меншин та міжетнічні стосунки в Україні лежать у сфері зацікавлення таких наукових інституцій: Буковинський інститут при Аугсбурзькому університеті [3]; Північно-східний інститут (Інститут культури та історії німців у Північно-Східній Європі) при Гамбурзькому університеті [27]; Інститут кавказьких, татарських та туркестанських студій у Марбурзі [16]; Колегія «Carolinum» [4]; Інститут етнографії німців у Східній Європі Йоганна Кюнціґа у Фрайбурзі [20].

Для німецької україністики характерна присутність у науковому полі викладачів, дослідників, студентів, аспірантів (докторантів) з України, що є одним із стимулюючих чинників розвитку українських студій у Німеччині.

Динаміка подальшого розвитку україністики в Німеччині є функцією розвитку української держави, українознавства та української науки в Україні. Зокрема, вона є похідною від розвитку довгострокових наукових та громадських, українських чи спільних українсько-німецьких програм і дослі-

джені. Без перебільшення можна сказати, що україністика мовою провідного члена Європейського співтовариства є надважливим чинником утвердження присутності знань про Україну та української науки як такої у світовій науці.

1. About Sowiport [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gesis.org/sowiport/en/home/about-sowiport.html?js=yes%2520>. 2. Arbeitsforum Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forumnetukraine.org/arbeitsforum>. 3. Bukowina-Institut der Universität Augsburg [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uni-augsburg.de/de/institute/bukowina/>. 4. Collegium Carolinum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.collegium-carolinum.de/>. 5. Deutsche Assoziation der Ukrainisten [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainistik.de/>. 6. Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dgap.org/de>. 7. Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dgo-online.org/about/>. 8. Europa-Universität Viadrina Frankfurt (Oder) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europa-uni.de/de/index.html>. 9. ForumNET.Ukraine. Netzwerk für Information, Koordination und Ukrainestudien [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forumnetukraine.org/>. 10. Freie Universität Berlin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fu-berlin.de/>. 11. Geisteswissenschaftliche Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-leipzig.de/gwzo/>. 12. Gesamtübersicht – Osteuropa – Europäische GUS-Staaten – Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osteuropa-netzwerk.de/oenetzwerk/Browse?region&selcat=UA&order=partner.name&selres=2285#2285>. 13. GESIS – Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gesis.org/home/>. 14. Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.herder-institut.de/startseite.html>. 15. Humboldt-Universität zu Berlin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hu-berlin.de/>. 16. ICATAT. Institute for Caucasic-, Tatarica- and Turkestan Studies. About us [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://icatat.wordpress.com/about/>. 17. In der Zeit vom 12. bis zum 24. August 2013 findet das Greifswalder Ukrainicum statt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.phil.uni-greifswald.de/philologien/ifp/slawistik/studium/angebot/ukrainicum-krupp/ukrainicum-2013stipendien.html>. 18. Institut für Ost- und Südosteuropaforschung [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ios-regensburg.de/>. 19. Institut für Ostrecht München [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ostrecht.de/>. 20. Johannes-Künzig-Institut für Volkskunde der Deutschen im östlichen Europa [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jkibw.de/>. 21. Justus-Liebig Universität Gießen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uni-giessen.de/cms/zielgruppen/herzlich-willkommen/view?set_language=de. 22. Kompetenzzentrum Ukrainestudien/Advanced Ukrainian Studies an der Passau Universität [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.phil.uni-passau.de/geschichte_osteuropa/Ukrainestudien/. 23. Lehrstuhl für Ost- und Westslawische Philologie des Instituts für Slawistik der Philosophischen Fakultät der der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.phil.uni-greifswald.de/philologien/ifp/slawistik/lehrstuehle-sprachen/lehrstuhl-fuer-ost-und-westslawische-philologie.html>. 24. LOTSE. Fachportale [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lotse.uni-muenster.de/slawistik/fakten_suchen_und_nachschlagen/fachportale/fachportale-de.php. 25. LOTSE. Wegweiser zur Literatursuche und zum wissenschaftlichen Arbeiten [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lotse.uni-muenster.de/>. 26. Ludwig-Maximilians-Universität München [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-muenchen.de/index.html>. 27. Nordost-Institut/Institut für Kultur und Geschichte der Deutschen in Nordosteuropa an der Universität

Hamburg [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ikgn.de/cms/>. 28. Online-Konferenz der Ukrainistik 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forumnetukraine.org/termine/details/668-online-konferenz-der-ukrainistik-2013.html>; <http://www.ukrainistik-konferenz.slavistik.lmu.de/>. 29. Osteuropa-Netzwerk [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osteuropa-netzwerk.de/>. 30. Projektbeschreibung. ViFaOst – das Portal zur Osteuropaforchung [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vifaost.de/projektbeschreibung/de/>. 31. Slavisch-Baltisches Seminar der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-muenster.de/SlavBaltSeminar/>. 32. Standorte der Ukrainistik in Deutschland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainistik.de/lehre-standorte/>. 33. Stiftung Wissenschaft und Politik, Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.swp-berlin.org/>. 34. Studies from Eastern Europe (SEE) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zcat.gesis.org/webview/index.jsp?catalog=http%3A%2F%2Fzcat.gesis.org%3A80%2Fobj%2FCatalog%2FCatalog29&submode=catalog&mode=documentation&top=yes>. 35. Ukrainicum (Krupp-Kolleg) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.phil.uni-greifswald.de/philologien/ifp/slawistik/studium/angebot/ukrainicum-krupp.html>. 36. Ukrainistik in Deutschland: Standorte [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forumnetukraine.org/beitraege/47-ukrainistik/319-ukrainistik-in-deutschland-standorte.html>. 37. Universität Passau [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-passau.de/>. 38. Universität Regensburg [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-regensburg.de/>. 39. Westfälische Wilhelms-Universität Münster [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-muenster.de/de/>. 40. ZACAT – GESIS Online Study Catalogue [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zcat.gesis.org/webview/>. 41. Боряк Г., Дубровіна Л. Архів Українського Вільного університету в Мюнхені: Попередній огляд фондів / Г. Боряк, Л. Дубровіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich.php>; Кириленко О., Яценко О. Архів Українського Вільного університету (Мюнхен): Описи фондів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php#Vstup. 42. Історія та завдання. Український Вільний університет. Мюнхен [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ufu-muenchen.de/flyer/UA/flyer_ua.pdf. 43. Керівництво та структура. Сенат університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ufu-muenchen.de/index.php/page-45/>. 44. Краснодемська І. Й. Українознавчі науково-освітні центри за кордоном // Історія українознавства: навчальний посібник / І. Й. Краснодемська [ред. П. П. Кононенко]. – К.: Академвидав, 2011. – С. 358–393. 45. Найновіше видання з історії УВУ: Universitas Libera Ucrainensis: 1921–2011 [ред. У. Патцке, М. Шаповал, Р. Яремко]. – Мюнхен: Український Вільний університет, 2012. – XXII, 828 р. 46. Патцке У. Україністичні студії в німецькомовному світі та роль Українського Вільного університету / У. Патцке // Universitas Libera Ucrainensis: 1921–2011 / [ред. У. Патцке, М. Шаповал, Р. Яремко]. – Мюнхен: Український Вільний університет, 2012. – С. 107–128. 47. Список українознавчих наукових установ світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Список_українознавчих_наукових_установ_світу. 48. Український Вільний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ufu-muenchen.de/>. 49. Федеральне статистичне відомство Німеччини подає наступні дані за 2013/14 р.: вищих навчальних закладів разом – 423, університетів – 106, педагогічних вищих навчальних закладів – 6, богословських – 17, мистецьких – 53, фахових (Fachhochschulen) – 29. Statistische Bundesamt. Hochschulen insgesamt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesellschaftStaat/BildungForschungKultur/Hochschulen/Tabellen/HochschulenHochschularten.html>.